

Г Л А С Н И К

А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

Ч А С О П И С З А П Р А В Н У Т Е О Р И Ј У И П Р А К С У

Година LXXXVI

Нови Сад, јануар 2014

Књига 74

Број 1

Ч Л А Н Ц И

UDC 342.52
341.64(100)

Александар Маџковић,
студент докторских студија,
Правни факултет Универзитета Унион у Београду

УСТАВНЕ СЛОБОДЕ И ПРАВА ГРАЂАНА У АМБИЈЕНТУ ТОТАЛИТАРНИХ РЕЖИМА*

САЖЕТАК: Овај рад посвећен је проблематици уставом загарантованих људских права и слобода унутар специфичних тоталитарних поредака. Понуђени су модели класификације уставних решења и спроведена је њихова анализа, како на општетеоријском нивоу, тако и опсервацијом конкретних уставних текстова одабраних карактеристичних политичких режима. Изведени су закључци о могућностима и перспективама уставно-правног уређивања тоталитарних система, те о специфичностима положаја и статуса држављана, као и њихових односа са државним апаратом.

Кључне речи: тоталитаризам, демократија, уставне слободе, уставна права

1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА И ПОЗИТИВНОПРАВНИ ИЗРАЗ

Увод

Међу првим асоцијацијама које доноси помен устава и уставних одредби (заједно са политичким, друштвеним и економским уређењем државне заједнице, установљавањем њених органа власти, односа датих

* Рад примљен: 9. 9. 2013. године.

органа међусобно и њиховим иступањем према грађанима), јесу права и слобода грађана. Устав, као највиши општи правни акт, има међу својим основним задацима улогу општег одређења положаја држављана конкретне заједнице, при чему, свакако, у његову функцију потпада установљавање како њихових права, тако и обавеза. Ипак, водећи се основним мотивима увођења институција устава и уставности, затим следећи тенденцију прогресивне демократизације и либерализације грађанског статуса, те унапређења и надоградње корпуса њихових права, реално је рећи да елемент слободе држављана завређује виши статус.

Следствено томе, већина савремених устава тежи наведеном циљу и у оквиру својих одредаба афирмише и фаворизује статус држављана у светлу њихових основних личних и грађанских права. Ипак, ова позитивна тенденција није увек праћена и доследним извршавањем установљених начела, те није редак случај њиховог директног, односно индиректног кршења. У таквим ситуацијама, упркос либералним формулацијама које изграђују текстуално ткиво устава, његова суштинска примена остаје више или мање неусклађена са званично прописаним садржајем.

Корак даље у удаљавању од наведених либералних тенденција представља накнадно доношење прописа, којима се смисао и садржина уставног текста значајно модификују у смеру ограничавања слобода и права грађана. Доношењем уставних амандмана дате садржине, долази до удаљавања од првобитних уставних формулација и неретко, до корените и суштинске промене највишег основног правног акта.

Најекстремнији пример одступања од поменутих владајућих стремљења чини директно, уставно занемаривање, односно ограничавање и у крајњој линији, негирање појединих основних права појединаца, те њихово подвргавање стриктном, репресивном третману. У овом случају, нови уставни текст бива донет током периода владавине актуелног, тоталитарног режима и међу његовим одредбама могу се издвојити и оне које на јасан начин лимитирају или одбацују поједина, у већини тада важећих поредака уобичајена, лична и грађанска права и слободе; при чему, као друга могућност, у уставном садржају може бити препознат и потпуни изостанак предметних одредби афирмишућег карактера. Иако најчешће непопуларан и без широке распрострањености, овај случај има своје изразе и у савременом друштвеном амбијенту, како ће бити показано на наредним страницама.

Овако формулисани, управо понуђени облици чине, по нашем мишљењу, један од најоптималнијих модела класификације тоталитарно-режимског третирања уставних права и обавеза. Услед реченог, предложена подела биће узета као полазиште предстојеће анализе и кроз њену призму биће преломљена перспектива одабраног проблема – питања људских слобода и права у атмосфери тоталитарних облика владавине.

Услед значајне ширине овако опредељене области, потребно је ближе одредити и конкретизовати њен специфичан сегмент који ће бити подвргнут следећој опсервацији. У овоме раду, пажња ће бити усмерена на тоталитарне режиме XX века, при чему циљ неће бити приказивање њихове укупности, већ ће се, кроз одабир специфичних представника три предложене категорије, настојати расветлити особености оваквих облика владавине у контексту права и слобода прописаних уставом. Тиме ће бити отворена могућност извођена сумарних закључака, како за сваки анализирани тип појединачно, тако и за њихов изворни, полазни модел. Даљим рашчлањавањем издвојених целина и проучавањем овако насталих елемената, те накнадним прављењем међусобних паралела и, кроз реинтеграцију, финалним досезањем до општих и основних карактеристика целовитог, полазног модела, учиниће се покушај расветљавања релевантних особина анализираних поставке, као и извођења потенцијалних правилности и законитости унутар задатог комплекса.

Као представник прве категорије, биће анализирана уставност Сојетског Савеза, са посебним акцентом на епоху важења устава из 1936. године. Садржина овога устава и његова усклађеност и усаглашеност са реалном применом и практичним остваривањем прописаних начела, чиниће садржај ове целине.

Епоха Трећег рајха, односно период немачке историје између 1933. и 1945. године, карактеристичан је пример другог модела почетне класификације. Одредбе Вајмарског устава, са једне, те про-нацистичких прописа, донетих након 1933. године, са друге стране, као и њихова паралелна примена и јединство унутар правног система земље, биће разматрани у наведеном одељку.

За илустрацију трећег облика државног режима и њему компатибилног уставног уређења, одабрани су историјски пример и друштвено-политичко искуство Демократске Кампуџије. Дата епоха камбоџанске историје, својом репресивношћу, идеолошко-практичним екстремизмом и интензивитетом режимског програма јасно оличава односни метод тоталитарног третирања права и слобода појединаца и омогућава увид у, на овај начин опредељен, ступањ интензивног уставног занемаривања и угрожавања сигурности и безбедности држављана.

Након наведених одељака, биће резимирана анализа перспектива и могућности постојања личних и грађанских слобода и права унутар тоталитарних облика владавине. У оквиру исте, завршне целине, извршиће се сумарно обједињавање и изношење постигнутих увида, као и покушај извођења парадигматских поставки и општих правилности корелирајућих разматраном проблему.

1. СОВЈЕТСКИ САВЕЗ

Током времена постојања Совјетског Савеза, дејствовала су три устава – из 1924, 1936. и 1977. године. Сваки од њих је имао своје специфичности и иновације у односу на претходећи, но унутар њих могу бити јасно препознате исте водеће идеје и истоврсан идеолошки приступ, што је било сасвим разумљиво и у потпуности у складу са програмом и одређењем тада важећег совјетског режима.

Устав из 1924. године готово у потпуности превиђа навођење и афирмисање личних права грађана, фокусирајући се на општенародна и међудржавна питања. Практично једини сегмент који, уз извесне резерве, може бити делимично протумачен и у светлу пропагирања људских слобода и права, јесте уводни, декларативни одељак.¹ На основу његовог текста, претпоставићемо да се, кроз општи контекст идеологије Совјетског Савеза и њеног позиционирања унутар важећих политичких режима тадашњег света, имплицитно говори и о статусу држављана као народне целине. Илустративности ради може бити приказана постављена паралела између два најзначајнија система – капиталистичког и социјалистичког. По сведочењу устава, први карактеришу национална мржња и неједнакост, колонијално ропство и шовинизам, опресија и масакри, бруталности и империјалистички ратови. Насупрот њему, социјалистички поредак се одликује реципроцитетним поверењем и миром, националном слободом и једнакошћу, пацифистичком коегзистенцијом и братском сарадњом људи.² Може се изнети претпоставка да је овакав приступ уставном конципирању имао функцију додатног наглашавања колективистичког идеолошког духа владајућег режима, насупрот индивидуалистичкој и потенцијално реакционарној позиционираниости. Исто тако, руководство новоформираног Совјетског Савеза могло је, хипотетичко наменским уставним занемаривањем одређених личних и грађанских питања, свесно тежити привременом остављању уставних празнина у датој области, како би се предупредила контрареволуционарна делатност и владајућем режиму пружила могућност широког избора средстава супротстављања наведеној агитацији. Свакако, револуционарни карактер совјетског освајања власти и општа друштвена нестабилност која нужно прати почетни период устоличавања новоустановљених поредака, иду у прилог оваквом становишту.

---

¹ 1924. Constitution of the U.S.S.R. (<http://www.answers.com/topic/1924-constitution-of-the-ussr>)

² *Истио*.

Са друге стране, устав од 1936. унео је значајне новине на овом пољу. Унутар њега таксативно су наведена бројна права и слободе држављана. Већ у првом члану првога поглавља, посвећеном организацији друштва, налазимо формулацију која може бити протумачена на односни начин – према овој одредби, Савез Совјетских Социјалистичких Република је социјалистичка држава радника и сељака. У трећем члану истога поглавља, изричито је речено да унутар Савеза сва моћ припада радном становништву града и села, репрезентованом путем радничких већа – совјета. Разматрајући питање власништва, у следујућим члановима овога одељка наводи се на више места како је државна својина власништво целог народа и њен основни облик, паралелно са задругарским, односно колективно-газдинским власништвом.³

Прелазећи на основна права и дужности грађана у ужем смислу, њима је посвећено засебно, истоимено поглавље, означено редним бројем десет. Уводни чл. 118. гарантује држављанима право на рад. Наредни, 119, утврђује право на одмор и слободно време. У чл. 120. обезбеђује се систем заштите и помоћи у случају старости, болести и губитка радне способности. Предвиђени су развитак социјалног осигурања финансираног из државног буџета и бесплатна медицинска нега. Грађанима СССР-а загарантовано је право на едукацију (чл. 121). Осигурана је потпуна једнакост мушкараца и жена (чл. 122); такође, једнакост свих држављана, независно од њихове националности и расе (чл. 123). У циљу обезбеђења постојања слободе савести, црква бива одвојена од државе, а држава од школе. При томе, омогућена је како слобода исповедања вере, тако и слобода антирелигијске пропаганде (чл. 124). Чл. 125. предвиђа низ значајних слобода: слободу говора, штампе, окупљања (укључујући одржавање масовних митинга), организовања уличних поворки и демонстрација. Омогућена је слобода уједињавања грађана у оквиру различитих јавних организација (чл. 126). Чл. 127. загарантована је неповредивост личности. Неповредивост дома и приватности преписке установљена је чл. 128. Овим уставом било је уведено и право азила за стране држављане прогоњене услед ангажовања на одбрани интереса радничке класе, бављења научном делатношћу или учествовања у борби за национално ослобођење (чл. 129). Последња четири члана десетог поглавља посвећена су дужностима грађана. Као обавеза сваког држављанина, предвиђено је придржавање уставних одредаба, упознавање са садржином закона, одржавање радне дисциплине, поштено обављање јавних дужности и поштовање пра-

---

³ 1936. Constitution of the U.S.S.R. (http://www.departments.bucknell.edu/russian_const/1936toc.html)

вила социјалистичког опхођења (чл. 130); такође, заштита и јачање институције јавне, социјалистичке имовине, као свете и неповредиве основе совјетског система (чл. 131). Последња одредба наглашено је оснажена изричитом формулацијом – особе које чине преступе усмерене ка јавној имовини сматрају се непријатељима народа. Општа војна обавеза и одбрана отаџбине установљене су као часне и свете дужности грађана СССР-а (чл. 132. и 133).⁴

За област која је предмет текуће анализе, од значаја је и једанаесто поглавље устава из 1936. године, посвећено регулацији изборног система. Основна новина коју је овак одељак донео, односила се на увођење општег бирачког права, које је тиме постало уставом загарантовано право грађана.⁵

Након сумарног сагледавања садржине устава из 1936. године, није тешко доћи до закључка да су тон и садржина његовога текста веома демократски и у високом степену усаглашени са цивилизацијским тековинама у домену поимања положаја појединаца и укупности њиховог грађанског и личног статуса. Све горе наведене одредбе сведоче о прогресивном помаку уставног регулисања СССР-а, као и о формално-правној тежњи да се државном и друштвеном уређењу пружи напредан карактер, заснован на уважавању идеја слободе, равноправности, постојања различитости, недискриминације и сл. Међутим, практично оживотворење датих одредби отворило је бројне противречности и недоследности. Донет током *de facto* владавине Јосифа Стаљина (по коме је и понео назив), Стаљинов устав је усвојен у време најрепресивнијег режима у историји Совјетског Савеза. Стаљин, први генерални секретар Централног комитета Комунистичке партије Совјетског Савеза, ступио је на дату функцију 1922. године, а након смрти Владимира Иљича Лењина две године касније, поступно је преузео фактичко вођство у совјетској политици. Овакав успон омогућен је Стаљиновим градационим повећавањем сопствених овлашћења и степена утицаја, као и елиминацијом политичке конкуренције.⁶

Епоха најактивнијег терора унутар совјетске државе отпочела је 1936. године; дакле, исте године када је усвојен односни устав. У питању је била тзв. Велика чистка, организована и спровођена са циљем елиминације политичких и уопште, идеолошких неистомишљеника, као и свих оних чији су се друштвени положај и лична уверења разликовали од владајућег, ре-

---

⁴ *Истио.*

⁵ *Истио.*

⁶ За детаљнији приказ, в. Service, R, 2004, *Stalin: A Biography*, Pan Macmillan, Australia, Sydney.

жимског програма. У наредних неколико година, читав низ кампања репресивног карактера погодио је најразличитије слојеве совјетског друштва. Отпочевши са чишћењем редова Комунистичке партије, ова акција обухватила је и репресалије према сеоском становништву, руководству Црвене армије, као и према свима онима који су, према мишљењу врха управљача државног поретка, процењени као „неподобни”. Атмосфера омасовљеног страха, опште хистерије и параноје владала је у датим годинама совјетске историје. Дејство НКВД-а, тајне полиције, имало је пун замах. Изузетно јак полицијски надзор и контрола прожели су све друштвене структуре.⁷ Стотине хиљада жртава оптуживане су за извршење различитих политичких злочина, попут шпијунаже, организовања и спровођења саботажа, антисовјетске агитације, устаничко-завереничког дејствовања и сл.⁸ По сведочењу Стаљиновог наследника, Никите Хрушчова, као и на основу сазнања добијених каснијим истраживањима, многе од подигнутих оптужби биле су засноване на признањима добијеним насилним путем, као и на слободној и веома широко постављеној примени чл. 58. Кривичног законика РСФСР-а, који је регулисао кривична дела повезана са противреволуционарном активношћу. Само суђење масовно је бивало замењивано поступком пред институцијом НКВД тројки – трочланих комисија задужених за изрицање казне без претходног регуларног суђења.⁹

Последице оваквих репресалија биле су огромне. Особе чија би кривица или „неподобност” била утврђена, масовно су кажњаване смрћу стрељањем. Слање у радне логоре гулаг система вршено је у милионским размерама – према проценама, између 1929. и 1953. године око четрнаест милиона људи боравило је у установама овога типа, док је током заточеништва живот изгубило између четири и пет милиона (истина, већину затвореника нису чинили политички преступници). Принудној депортацији у удаљене крајеве СССР-а подвргнуто је између шест и седам милиона лица. Све ове мере јасно сведоче о екстремно репресивном, тоталитарном режиму, који је током наведеног периода био у пуном процвату.¹⁰

---

⁷ Up. Figes, O, 2007, *The Whisperers: Private Life in Stalin's Russia*, Pan Macmillan Australia, Sydney, 227–315.

⁸ Merridale, C, 2002, *Night of Stone: Death and Memory in Twentieth-Century Russia*, Penguin, London, 200; Colton, T, 1998, *Moscow: Governing the Socialist Metropolis*, Belknap Press, Cambridge, 286.

⁹ Khrushchev, N., Nicolaevsky, B., 1956, *The crimes of the Stalin era, special report to the 20th congress of the Communist Party of the Soviet Union*, New Leader, New York; Conquest, R., 2008, *The Great Terror: A Reassessment*, Oxford University Press, Oxford, 121, 286.

¹⁰ Conquest, R., *Victims of Stalinism: A Comment*, *Europe-Asia Studies*, vol. 49, бр. 7, 1997, 1317–1319.

Прилике у Совјетском Савезу током Велике чистке представљају класичан пример тоталитарне управе и са њом повезане опште друштвене несигурности и управљачке самовоље. Фактичко стање у земљи, растрзаној страхом и општом, режимском хистериијом, мало је имало додирних тачака са уставом сугерисаним амбијентом среће, благостања, сигурности, равноправности и толеранције. Бројне одредбе десетог поглавља устава из 1936. године биле су грубо и директно угрожаване наведеним повредама личних и грађанских права совјетских држављана. Оно што је, сматрамо, веома битно напоменути, јесте околност да, за разлику од наредног устава из 1977. године и његовог чл. 6, који је релативизовао прокламована права и слободе грађана¹¹, Стаљинов устав није садржавао засебно формулисану, изричиту одредбу која би недвосмислено допуштала коренито одступање од уставних одредби усмерених ка заштити ових личних и грађанских вредности. Тиме долазимо до увида у суштину уставности совјетског тоталитарног система овога периода. Уставна уређеност Совјетског Савеза између 1936. и 1977. године не допушта изричито, директно и словом самога највишег општег правног акта засебно прописано, кршење и заобилажење уставних тачака које служе заштити личног и грађанског статуса држављана. У основи демократски и веома либералан, устав не даје видног разлога за претпоставку следећућега разилажења теоријског предвиђања и консеквентног регулисања, са једне и практичне реализације, са друге стране.

Разлози за речено могу бити вишеврсни.¹² Полазећи од становишта идеолога социјалистичке и прото-комунистичке провенијенције, није без основа претпоставити да су стручњаци ангажовани на изради овога устава гајили дубока и искрена уверења да ће напредне и ван сваке сумње похвалне тенденције прописане овим актом, заиста наићи на своје оживотворење и директан прелазак из теоријско-правне концептуалности у друштвено-политичку реалност. У томе случају, међутим, накнадно искуство је показало одсуство спремности и расположења тренутног ступња друштвене свести за прихватањем овако постављених, у великој мери револуционарних идејних иновација и предложених начела. Услед реченог, пројектовано бескласно друштво, друштво једнакости, слободе и мира, нужно је претворено у тоталитарно и репресивно, вођено од стране партијског руководства и организовано на начелима у великој мери супротним од идеолошким концептима предвиђених и загарантованих.

---

¹¹ В. 1977. Constitution of the U.S.S.R, (<http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1977toc.html>)

¹² В. Ремон Аронову занимљиву анализу овога питања: Арон, Р., *Демократија и шовинизам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1997, 239. и др.

Други разлог за доношење овако конципираног устава, који се намеће као релативно изванредан, јесте жеља тадашњег руководства Комунистичке партије да понуди грађанима формалну прокламацију изразито либералног друштвеног уређења, уз унапред постојећу свест да ће већа, односно мања одступања од слова закона бити неумитна, барем у почетном стадијуму консолидације и укорјењавања новог друштвено-политичког поретка. Уколико би ова претпоставка била тачна, тада би устав из 1936. године, заправо оличавао формулацију без објективне тежине и лишину могућности тренутног успостављања обећаног и теоријом установљеног поретка; његово најпозитивније тумачење не би смело отићи даље од препознавања напредног и оптимистичног обећања срећније будућности, од које је садашњи Совјетски Савез још увек далеко. Скептичнија анализа, пак, лако би у уставу могла пронаћи искључиво инструмент стварања илузије идиличног, „савршеног” уређења, који би, попут маске, заклањао право лице државе и истинске планове руководиоца и креатора совјетске друштвено-политичке стварности.

Иако је сваки закључак ове природе увек нужно релативан и подложан даљим преиспитивањима, на основу изведених увида чини нам се да би најоптималније решење било одредити се за комбинацију два малопрепомнута разлога. Вођени сопственим реалним политичким, друштвеним и економским плановима, задржавајући, при томе, веру у идеје и институције поретка чијем отеловљењу теже, највиши представници Комунистичке партије свесно су могли сугерисати маскирање појединих аспеката постојећег режима и његових мање популарних елемената, уз формално-правно одржавање идеала подобних прокламованом комунистичком уређењу, чије остварење остаје циљ и тачка даљих развојних стремљења.

2. ТРЕЋИ РАЈХ

Након окончања Првог светског рата, у Немачкој је уведено ново политичко уређење, које је заменило институције претходећег Немачког царства. Осмишљена као федеративна, парламентарна заједница, нова држава имала је за циљ остварење начела представничке демократије. У складу са реченим, 1919. је усвојен нови устав, који је, по месту свога доношења, понео назив Вајмарски.

Немачки устав из 1919. године одликовао се веома напредним, либерално-демократским садржајем и био је изузетно прогресиван у тренутку када је донет. Подељен у два основна дела, унутар првога регулисао је

уређење саме државне заједнице и њених основних институција, док је читава друга целина била посвећена основним правима и обавезама држављана. Прво поглавље овога дела односи се на положај појединца. Почетним чл. 109. предвиђена је једнакост свих Немаца пред законом, као и изједначеност статуса жена и мушкараца. Наредна три члана установљавају једнакост у правима и обавезама свих држављана независно од тога у којој се савезној држави налазе и чији су непосредни држављани, као и њихово заједничко, немачко савезно држављанство (чл. 110), слободу пресељавања унутар немачке територије (чл. 111) и имиграције на подручје страних земаља (чл. 112). Националним мањинама омогућена је употреба матерњег језика у образовању, администрацији и правосуђу (чл. 113). Загарантована је неповредивост права појединаца (чл. 114), њиховог дома (чл. 115), као и целокупне преписке, поштанских и телеграфских пошиљака и телефонских разговора (чл. 117). Предвиђена је кажњивост само оних аката који су били прописани као недозвољени у тренутку њиховог извршења (чл. 116). Коначно, истакнуто је право свакога Немца да, у оквиру закона, изражава своје мишљење усмено, писмено, путем штампе, слике или на други начин (чл. 118). Друго поглавље регулише живот унутар заједнице и на самом почетку установљава посебну заштиту институције брака (чл. 119). Родитељима је постављено као право и дужност старање о деци и њихово подизање (чл. 120), изједначен је статус брачне и ванбрачне деце (чл. 121), док је омладина заштићена од експлоатације и занемаривања (чл. 122). Омогућено је право мирног збора и окупљања (чл. 123), као и формирања организација и клубова грађана (чл. 124). Загарантована је тајност гласачких листића (чл. 125). Наредни чланови говоре, између осталог, о праву на подношење петиција, положају државних службеника и др. Треће поглавље посвећено је религијским питањима. Загарантована је слобода личног опредељења поводом исповедања вере (чл. 135); утврђено је да грађанска права и слободе не могу бити условљавани нити ограничавани овом слободом (чл. 136). Наглашено је непостојање државне цркве и остављена је слобода формирања религијских заједница (чл. 137). Четврта целина бави се едукационим системом. Предвиђена је државна заштита области науке и уметности, (чл. 142), организација едукације омладине путем јавних институција (чл. 143), при чему целокупан надзор над истом треба да обавља држава (чл. 144). Само школовање је обавезно (чл. 145). Последње, пето поглавље, намењено је регулацији економских питања. Према чл. 151, целокупна економија треба да буде организована у складу са принципом правде, са циљем обезбеђивања достојанственог живота за свакога. Економска слобода појединаца је загарантована у датим оквирима. Слобода уговарања чини темељ економских

трансакција (чл. 152). Својина је загарантована уставом (чл. 153). Преостале одредбе регулишу друга значајна економска питања, чији садржај није од есенцијалне важности за текућу анализу.¹³

Иако је Вајмарска република била краткога века, доласком на власт нацистичке партије и успостављањем Трећег рајха није престао да важи устав из 1919. године. Штавише, он је формално остао на снази током целог периода постојања нацистичке Немачке, тј. између 1933. и 1945. године. Супротности између Вајмарског устава и идеологије новог режима биле су огромне. У циљу њиховог превазилажења, државно руководство је прибегло доношењу Акта из 1933. године, којим је уведен диктаторски режим под руководством Адолфа Хитлера, чиме је уједно окончан период Вајмарске републике. Иако званично без датог статуса, овај пропис имао је формалне и фактичке особине уставног амандмана и пружио је влади Рајха могућност заобилажења регуларних законодавних процедура. Тиме је устав из 1919, иако и даље на снази, изгубио сваки реални значај и постао празна прокламација. Осим тога, ослонац за одступање од прописаних уставних начела, пронађен је и у прешироко постављеном и злоупотребљаваном тумачењу чл. 48. Вајмарског устава, који је предвиђао могућност суспензије неколицине уставом загарантованих личних и грађанских права. На овај начин, отворена је прилика за ремећење неповредивости личних права (чл. 114), пребивалишта (чл. 115), приватности преписке (чл. 117), изражавања мишљења (чл. 118), слободе окупљања (чл. 123), оснивања организација (чл. 124) и неприкосновености својине (чл. 153).¹⁴

О репресивности режима Трећег рајха готово да је и непотребно говорити; стога, зарад илустративности, биће наведено свега неколико најкарактеристичнијих примера. Пре свега, идеја о супериорности германског народа довела је до несагледивих последица, како на унутрашњем, немачком подручју, тако и на глобалном плану. Прогони по националној основи угрожавали су дословно сва лична и грађанска права становника немачких и подручја која је Рајх окупирао. Империјалистичке тенденције које су, у крајњој линији, довеле до избијања новог светског рата, са свим несагледивим последицама које је он са собом донео, оставиле су неизбрисив траг у историји. Сурово обрачунавање са политичким неистомишљеницима било је свакодневна појава. Деловање тајне полиције – озлоглашеног Гестапоа, одржавало је константну атмосферу страха и несигурности највишег степена. Убиства, изгнанства, заточења у концен-

¹³ Weimar Constitution (http://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vve.php)

¹⁴ Исто; такође, уп. Evans, R., *The Coming of the Third Reich*, Penguin, New York, 2003, 329–334, 354. и др; Поповић, М., *Тоталиитарни сисџеми*, Плато, Београд, 1997, 27.

трационим логорима, лишавања личних и грађанских права, конфисковања имовине, биле су неумитне последице тоталитарне и агресивне идеологије ове етапе немачке прошлости.¹⁵

Након управо спроведене анализе, може бити донет суд о перспективи уставних слобода и права унутар Трећег рајха. Узевши у обзир формално-правно утемељени приступ државној управи и примењену технику законитог преузимања и учвршћивања власти, као логичан закључак намеће се тврдња да је руководство нацистичке Немачке тежило да свој режим легитимизује и успостави у складу са конвенционалним, правом признатим начелима. Кориговање Вајмарског устава кроз доношење Акта из 1933. имало је, ван сваке сумње, циљ да правно оправда радикалне методе и средства којима је прибегла управа Рајха. Како су и поред наведеног амандмана, противречности између још увек формално важећег, највишег правног акта, са једне и друштвено-политичке стварности, са друге стране, остале упадљиве, није тешко изнети претпоставку да је дата мера имала само привремени карактер, те да је било реално очекивати скоро доношење новог устава – по свему судећи, одмах након периода учвршћивања власти и окончања експанзионистичког рата. Уколико је ова хипотеза оправдана, може се отићи додатни корак даље и начинити следеће условно предвиђање. Трећи рајх имао је радикалну идеологију која је тежила коренимом одбацивању већине идеала, вредности и институција савременог човечанства. Отуда, сматрамо, у случају доношења новог устава, не би постојала потреба за одржањем привида либералног положаја појединаца и њихових овлашћења, као ни настојање за наменским формалним продужењем досадашњих уставних тековина. Сматрајући демократију и либералне идеје за декадентне и штетне и отворено пропагирајући изградњу новог, из темеља измењеног друштвеног устројства, идеолози новог поретка не би имали разлога за прикривање својих правих тежњи и друштвено-политичких стремљења. Стога, може се основано претпоставити да би нови устав нацистичке Немачке изричито и недвосмислено легализовао циљеве и методе владајућег режима, елиминишући даље неусаглашености између формално-правних концепата и њиховог практичног оживотворења.

---

¹⁵ Литература посвећена овој теми је, свакако, изузетно богата и обимна. Од новијих радова, уп., нпр., Evans, R., 2005, *The Third Reich in Power*, Penguin, New York; Mazower, M., 2008, *Hitler's Empire: How the Nazis Ruled Europe*, Penguin, New York; Longerich, P., 2010, *Holocaust: The Nazi Persecution and Murder of the Jews*, Oxford University Press, Oxford; Kershaw, I., 2008, *Hitler: A Biography*, W. W. Norton & Company, New York; Beyer, C., Schneider, A., 2013, *Forced Labour under the Third Reich*, Nathan Associates, Arlington.

3. ДЕМОКРАТСКА КАМПУЊИЈА

Историја Камбоџе између 1975. и 1979. године обележена је ултра-радикалним, тоталитарним режимом, чији екстремизам је далеко превазишао истоврсне савремене политичке поретке. Демократска Кампуђија, како је гласио званичан назив Камбоџе у овом раздобљу, била је социјалистичко-комунистички инспирисана држава под руководством Комунистичке партије Кампуђије (КПК). Друштвено-политичке методе њених присталица, Црвених Кмера, одликовале су се ванредном суровошћу. Почевши као ортодоксни следбеници марксистичке мисли, Црвени Кмери су, током времена, еволуирали и до освајања власти 1975. године више пута значајно кориговали своју идеолошку основу. У почетку, угледали су се на вијетнамски модел комунизма. Њихове идеје су, временом, попримиле снажан стаљинистички и антиинтелектуалистички призив. Будући да је део чланства партије током 1950-их година студирао у Француској и потпао под утицај француске комунистичке мисли, овај елемент се такође одразио на прелазни, развојни облик камбоџанске идеологије. Маоизам је, такође, био снажан инспиратор њиховог програма. Једна од најзначајнијих одлика њиховог особеног, коначно формираног концепта било је пројектовање друштвене заједнице на темељима сеоског пољопривредног становништва, уместо градског, радничког пролетаријата. Драстично се удаљавајући од изворних марксистичких идеја, камбоџански комунисти инкорпорисали су у свој програм начела кмерског национализма и расне супериорности у односу на вијетнамско, кинеско и остало суседно становништво.¹⁶ Комбинујући наведене елементе, Кмери су тежили стварању етнички чистог, бескласног друштва, што их је, како се чини, паралелно приближило како комунистичким, тако и национал-социјалистичким и фашистичким идеологијама.¹⁷ Овакав хибридни облик псеудо-комунизма, подупрт интензивном применом различитих репресалија, врло брзо је испољио своју тоталитарну страну и за свега четири године владавине оставио дубок траг у најразличитијим друштвеним сферама.

Убрзо након кмерског доласка на власт, донет је нови устав 1976. године. Устав Демократске Кампуђије настао је у великој мери спонтано, као израз основних тежњи владајућег режима, без осетлијег уплива ек-

---

¹⁶ Jackson, K., *Cambodia, 1975–1978: Rendezvous with Death*. Princeton University Press, Princeton, 1992, 219; Staub, E., *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, 202.

¹⁷ Слично мисле и: Becker, E., 1986, *When the War Was Over*, Simon and Schuster, New York, 136; Fein, H., 1993, *Revolutionary and Antirevolutionary Genocides: A Comparison of State Murders in Democratic Kampuchea, 1975. to 1979, and in Indonesia, 1965. to 1966, Comparative Studies in Society and History*, Vol. 35, br. 4, 796–823;

пертског анализирања и конципирања и ослобођен значајнијег угледања на примере осталих држава. Резултат овога рада био је текст сачињен од 16 поглавља и 21 члана, у коме су дефинисани карактер државе, циљеви економске, социјалне и културне политике и основне поставке спољне политике.¹⁸ Поједина права и дужности појединаца укратко и уопштено су дефинисани унутар 9. поглавља. Чл. 12. предвиђа право сваког становника Кампуђије да континуирано унапређује свој материјални, духовни и културни живот. У истоме члану, живот је загарантован држављанима. Наведено је да су радници господари својих фабрика, а сељаци господари пиринчаних и других поља. Сви остали радници такође имају право на рад. Категорички је одбачено постојање незапослености у држави. Чл. 13. установљава потпуну једнакост међу припадницима кампуђијског народа, унутар једноставног, демократског, хармоничног и срећног друштва и уз велику националну солидарност у заједничкој изградњи и одбрани земље. Предвиђена је пуна равноправност мушкараца и жена, у свим аспектима. Полигамја је забрањена. Коначно, 14. члан истиче обавезу свих да учествују у изградњи државе, спрам својих могућности и потенцијала.¹⁹

Како се може приметити, предвиђена права држављана, ионако малобројна, постављена су врло уопштено и недовољно одређено, остајући у великој мери формулације без праве и конкретне садржине. Одредбе о слободи личних уверења и изражавања мишљења, гаранције сигурности појединаца, њихове неповредивости и неприкосновености њиховог дома, приватност преписке и осталих видова комуникације, заштита слободне штампе, права на окупљање и формирање удружења – само су неке од, у пракси уобичајених уставних формулација које у кампуђијском уставу не налазе свој израз. Са друге стране, не мали број одредаба директно или индиректно оставља простора за примену радикалних метода новоустановљеног тоталитарног режима. Примера ради, чл. 3. одређује да је нова култура у потпуности супротстављена реакционарном поретку одређених „опресивних” класа; чл. 10. истиче да се „опасне активности које угрожавају народну државу” морају најоштрије осуђивати; чл. 20. установљава апсолутну забрану свих „реакционарних религија које су штетне за Демократску Кампуђију и њен народ”.²⁰ Садејство двају горепомнутих целина уставних одредаба, у потпуности је одговарало реалности друштвено-по-

¹⁸ *Establishing Democratic Kampuchea*, source: U. S. Library of Congress (<http://countrystudies.us/cambodia/31.htm>)

¹⁹ *Constitution of Democratic Kampuchea* (<http://onwardoverland.com/angkorwat/polpot/cons.html>)

²⁰ *Истио*.

литичког поретка кампуџијске државе и омогућило му формално-правну потпору и легитимизацију.

Камбоџанска држава дате епохе претрпела је талас репресија које су, може се слободно приметити, биле без преседана у новијој историји. Број жртава владајућег режима сачињавао је око 25% целокупног државног становништва, које је 1975. године износило 8 милиона. Новија истраживања потврђују да је убијено најмање 1.386.734 лица, док процене укупног броја жртава, укључујући и смрти услед последица болести и изгладњивања, варирају између 1,7 и 2,5 милиона. Током режима Пола Пота, лидера Црвених Кмера између 1963. и 1998. године, становништво је масовно иселавано из градова у сеоске регионе, чиме су градска насеља практично опустела. Приватна својина је елиминисана, употреба новца је обустављена, као и постојање тржишта. Организована религија је такође укинута. Међу жртвама идеолошки мотивисаног прогона, налазили су се некадашњи богатији слојеви становништва, интелектуалци, стручњаци, чланови владе претходног режима, као и мањинске етничке заједнице.²¹ Како се да закључити, оваква политика је, за свега 4 године, довела до катастрофалних последица по становништво, које су се најнепосредније одразиле на све аспекте живота и нормалног функционисања.

Овако конципирана анализа пружа могућност остваривања увида у суштину уставних тенденција Демократске Кампуџије поводом питања положаја и статуса њених држављана. По својој фактичкој природи тоталитарна, Кампуџија је и уставом била теоријски опредељена у складу са реалним испољавањем и манифестовањем своје државности. Недостатак бројних уобичајених уставних слобода и права, оставио је простора за, могло би се рећи, уставом допуштено (или, у најмању руку, изричито несанкционисано) њихово кршење и разнородно повређивање. Штавише, поједине одредбе овога устава, на неуобичајено директан начин су имплицирале могућност будућих репресивних дејстава у односном правцу. Ако се има у виду сразмерно мали број чланова који су нашли места у овоме акту, важност и улога поменутих тачака добијају вишеструко на значају. Устав, по својој суштини веома једноставан, представљао је прокламацију најосновнијих државних циљева и метода њихове реализације, занемарујући већину питања која се непосредно не намећу на путу овога остварења, те остављајући широк маневарски простор у избору технике и приступа истом. Успостављање новог камбоџанског друштвеног поретка

---

²¹ Fein, H., 1993, 796–823; Valentino, B., *Final Solutions: Mass Killing and Genocide in the Twentieth Century*, Cornell University Press, Ithaca, 2004, 127; Locard, H., 2005, *State Violence in Democratic Kampuchea, (1975–1979) and Retribution (1979–2004)*, *European Review of History*, vol. 12, br. 1, 121–143; Yale Cambodian Genocide Program (<http://www.yale.edu/cgp/>)

текло је, чак и по критеријуму осталих тоталитарних држава, уз нечувене притиске и по цену жртава тешко појмљиве величине. Читав процес мало је имао додира са уобичајеним методама друштвене трансформације корелирајућих савременом свету. Услед свега реченог, налазимо да је умесно повући још једну додатну паралелу. Осим што је стајао у блиском и непротивречном односу са практичном страном програма актуелног режима, устав из 1976. године дели са њиме и јединствену нерафинисаност у најширем смислу. Поређење штурих и уопштених, недовољно квалитетно срочених формулација, недостатка регулације бројних значајних питања и општег, идеологији Црвених Кмера сагласног, антиекспертског садржаја и форме овога устава, са једне и ултралибералног, екстремно репресивног и већини тековина савременог политичког вођства крајње непримереног управљања државом, са друге стране, пружа стабилну потпору изнетој тврдњи. Својеврсна идеолошка незрелост и недовољна компетентност при суочавању са обликовањем и реализовањем новог друштвеног поретка, подједнако су осетни на свим нивоима црвено-кмерских теоријских и практичних деловања. Као завршни увид, може бити примећено да су идеолошки програм, новоусвојени устав и домен практичне реализације идеја Демократске Кампуџије били постављени веома хармонично и утемељени на скупу истоврсних циљева и метода, што је омогућило суштинско јединство и заокруженост концепта овог специфичног тоталитарног система.

ЗАКЉУЧАК

Након окончане опсервације, могућно је објединити постигнута запажања и извести финалне закључке, као и формулисати примећене правилности и законитости. Потврђујући и задржавајући на почетку предложену класификацију, засновану на односу тоталитарних режима према уставним правима њихових поданика, сматрамо да је умесно и корисно понудити још један допуњујући модел поделе, за чије представнике поново могу бити узете три раније навођене државе. У зависности од степена повезаности новог режима са досадашњом традицијом, односно од околности прихватања, односно негирања своје тоталитарне природе, дати пореци могу бити разврстани на оне који задржавају привид система заснованих на ранијим етичким и друштвено-политичким тековинама, са једне, и на режиме који званично усвајају и доследно прокламују како своју идеологију у целини, тако и одабрани, тоталитаристички пут њеног утеловљавања, са друге стране. Следствено реченом, могу се издвојити пореци који, мотивисани раније изложеним подстицајима, теже одржању

илузије демократских идеала и начела, инкорпоришући у своје уставе уобичајене либералне формулације и устаљене гаранције личних и грађанских вредности и игноришући тоталитаристичке аспекте своје владавине. Пример Совјетског Савеза послужио је као достојан илустратор овога модела. Као супротна крајност, истичу се системи чије идеолошке вредности и стремљења почивају на суштински различим основама, у односу на оне које творе ослонац широко прихваћеном и у демократским заједницама устаљеном друштвено-политичком уређењу, те који, отуда, не теже камуфлирању своје репресивне политике и оруђа њенога спровођења. Епоха Трећег рајха на веома уверљив начин одражава овакав цонцепт; узевши у обзир сугерисану очекиваност новог, суштински другачијег, нацистичког устава, који би коренито променио раније важећи приступ правима и слободама држављана, ова тврдња додатно добија на снази. Најзад, услед очекиване немогућности стриктне сепарације, потребно је увести и трећу, прелазну категорију. Под њом могу бити сврстани државни системи који, у већој или мањој мери, носе особине две првопоменуте групе, уз парцијално усвајање појединих одлика оба понуђена модела. Један од могућих примера овог државног усмерења може се пронаћи у искуству Демократске Кампуџије, која, парадоксално лавирајући између комунистичког либерализма и национално острашћеног радикализма (компатибилног особеностима нацистичког приступа), није одбацивала актуелне моралне вредности и корелирајуће друштвене тековине, али је на недвосмислен начин сугерисала њима супротне, тоталитарне методе и средства практичног спровођења и друштвено-политичког опхођења. Потпуно свесни осетљивости и неминовне несавршености сваког покушаја класификовања уопште, изразићемо наду да пружена два модела поделе могу допринети лакшем разврставању могућих тоталитарних типова и, у крајњој линији, бољем разумевању њихове појединачне, односно укупне природе.

Како је на претходним странама показано, идеја уставног регулисања статуса држављана није страна тоталитарним облицима владавине. Задржавши се на овом аспекту инструменталне функције устава, треба приметити да, упркос увреженом и најчешће сугерисаном поимању устава као регулатора и гаранције људских права и слобода, тоталитарни режими већ на наведеном нивоу разумевања уставне суштине, имају вишеструког интереса од увођења, односно задржавања ове институције. У таквим случајевима, устав може да послужи као (у најмању руку и у хипотетичком, најекстремнијем случају) легитимно и најопштије расположиво правно средство ограничавања и укидања слобода и права грађана. Стога, поред допуштајуће и овлашћујуће, не треба заборавити на његову лимитирајућу и забрањујућу функцију, као ни на могућности које политичком поретку

исте могу да понуде. Такође, удаљавајући се од конкретних друштвених позиција и релативизујући појмове „исправног”, „праведног”, „неправедног” и сл., не сме се изгубити из вида променљива садржина наведених категорија. Сменом епоха, те моралних, правних и осталих друштвених категорија које иста доноси, долази и до трансформације читаве перспективе перципирања света уопште, те, дакле и друштвено-политичке реалности засебно. Отуда идеје и представе добра и зла, правде и неправде итд., морају задржати свој релативни и условни карактер. Ако се малопре речено има на уму, евидентна је позиција коју уставна права и слобода могу заузети у оваквим политичким порецима. Примера ради, у доследно оствареном и формално установљеном тоталитарном режиму, који негује и пропагира коренито другачији правно-етички систем, могуће је очекивати заштиту и афирмацију раније незамисливих слобода и права појединаца, односно санкционисање претходно општеприхваћених схватања и понашања. Екстремни облик оваковога стања могао би, теоретски, довести до потпуне замене положаја и улога појединих права и слобода, са једне, и недозвољених дејствовања и држања, са друге стране. Дакле, приликом разматрања уставних слобода, права и забрана истих, полазна позиција конкретног друштвено-политичког поретка је од есенцијалног и незаменљивог значаја. Стога и анализи спроведеној на претходећим страницама треба приступити уз пуно уважавање малопре реченог.

Разматрајући положај појединца унутар тоталитарног система уопште, може се приметити неколико јасних правилности. Односни режим, по својој најдубљој суштини колективистички, снажно је супротстављен генералним идејама индивидуе и индивидуализма. Отуда, поредак ове врсте најчешће не може бити плодно тле за афирмацију и просперитет појединца посматраног мимо општег контекста заједнице. Грађанин овакве државе, од колектива признат и у колектив интегрисан, има објективни потенцијал за остварење својих личних циљева и тежњи само у оквирима наведеног, заједничким циљевима подређеног друштвеног амбијента. Све-сни да нам лимитирање излагања на постављени предмет текуће анализе не допушта систематско упуштање у наведено питање, истаћи ћемо неколицину најзначајнијих увида за које сматрамо да не би требало да остану непоменути, а који се тичу упоредног проучавања паралелно егзистирајућих тоталитарних држава и следећућег статуса њихових држављана. За-мењујући лични интерес (укључујући, дакле, и лична и грађанска права и слобода) у корист колективног, те предочавајући општедруштвене идеале као примарне, идеолози и лидери тоталитарних режима склони су бескомпромисној осуди и профанизацији конкурентских државних поредака, међу којима, неретко, могу бити препознати и, по делу својих друштвено-политичких концепата различити, но, гледано из угла тоталитаристичког

уређења, истоврсно утемељени и реализовани политички режими. Тиме долазимо до парадоксалног положаја у коме се налазе појединци обе противстављене заједнице. Просечан грађанин тоталитарне државе, неретко недовољно обавештен и без пуног разумевања највиших друштвено-политичких концепата односно заједнице, живи под веома сродним режимом и у истоврсној атмосфери социјалне, правне и политичке пресије, као и његов хипотетички непријатељ – држављанин супарничке тоталитарне државе. На тај начин, док убедљиво мањински слој политичког и идеолошког вођства креира ошту атмосферу супротстављености и различитост циљева којима свака од ривалских заједница треба да стреми, појединци сукобљених страна, иако често потпуно несвесни тога, остају уједињени у подударајућој грађанској и личној репресивности паралелних режима и уопште, суштинској блискости њиховог животног амбијента и друштвеног окружења.

Обједињујући изложено на сумаран и језгровит начин, може бити адекватно заокружена и финализирана односна студија. Уставно регулисање има своју теоријску оправданост и практичну сврсисходност унутар тоталитарних режима, док је установљавање конкретног положаја држављана поједине заједнице, уз претходно уважавање суштине предметних поредака и њиховог односа ка лицима појединцима, директно условљено у датом колективу владајућим етичким, правним и општим друштвеним мерилима и нормама.

ЛИТЕРАТУРА

Монографије

- Арон, Р., *Демократија и тоталитаризам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1997.
- Becker, E., *When the War Was Over*, Simon and Schuster, New York, 1986.
- Beyer, C., Schneider, A., *Forced Labour under the Third Reich*, Nathan Associates, Arlington, 2013.
- Colton, T., *Moscow: Governing the Socialist Metropolis*, Belknap Press, Cambridge, 1998.
- Conquest, R., *The Great Terror: A Reassessment*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
- Evans, R., *The Coming of the Third Reich*, Penguin, New York, 2003.
- Evans, R., *The Third Reich in Power*, Penguin, New York, 2005.

- Figes, O., *The Whisperers: Private Life in Stalin's Russia*, Pan Macmillan Australia, Sydney, 2007.
- Jackson, K., *Cambodia, 1975–1978: Rendezvous with Death*, Princeton University Press, Princeton, 1992.
- Kershaw, I., *Hitler: A Biography*, W. W. Norton & Company, New York, 2008.
- Khrushchev, N., Nicolaevsky, B., *The crimes of the Stalin era, special report to the 20th congress of the Communist Party of the Soviet Union*, New Leader, New York, 1956.
- Longerich, P., *Holocaust: The Nazi Persecution and Murder of the Jews*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Mazower, M., *Hitler's Empire: How the Nazis Ruled Europe*, Penguin, New York, 2008.
- Merridale, C., *Night of Stone: Death and Memory in Twentieth-Century Russia*, Penguin, London, 2002.
- Popović, M., *Totalitarni sistemi*, Plato, Beograd, 1997, 27.
- Service, R., *Stalin: A Biography*, Pan Macmillan Australia, Sydney, 2004.
- Staub, E., *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Valentino, B., *Final Solutions: Mass Killing and Genocide in the Twentieth Century*, Cornell University Press, Ithaca, 2004.

Чланци и прилози

- Conquest, R., Victims of Stalinism: A Comment, *Europe-Asia Studies*, vol. 49, бр. 7, 1997.
- Establishing Democratic Kampuchea*, source: U. S. Library of Congress (<http://countrystudies.us/cambodia/31.htm>).
- Fein, H., Revolutionary and Antirevolutionary Genocides: A Comparison of State Murders in Democratic Kampuchea, 1975. to 1979, and in Indonesia, 1965. to 1966, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 35, 1993, бр. 4.
- Locard, H., State Violence in Democratic Kampuchea (1975–1979) and Retribution (1979–2004), *European Review of History*, vol. 12, бр. 1.
- Yale Cambodian Genocide Program (<http://www.yale.edu/cgp/>)

Уставни текстови

1924. Constitution of the U.S.S.R. (<http://www.answers.com/topic/1924-constitution-of-the-ussr>)
1936. Constitution of the U.S.S.R. (<http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1936toc.html>)
1977. Constitution of the U.S.S.R. (<http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1977toc.html>)
- Constitution of Democratic Kampuchea (<http://onwardoverland.com/angkorwat/polpot/cons.html>)
- Weimar Constitution (http://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vve.php)

CONSTITUTIONAL FREEDOMS AND CITIZENS' RIGHTS IN THE TOTALITARIAN REGIME ENVIROMENT

Aleksandar Matkovic

Ph. D. student

Faculty of law, University Union in Belgrade

S u m m a r y

This paper is dedicated to the issue of human rights and freedoms, guaranteed by the constitution, within the specific totalitarian regimes. The author offered classification models of the constitutional solutions and presented their review, both on the general theoretical level, and through examination of the particular constitutional texts of the chosen characteristic political regimes. He made conclusions on the possibilities and perspectives of the constitutional and legal regulation of the totalitarian regimes, and on specific characteristics of the position and status of the citizens and their relationship with the state authority.

Keywords: totalitarianism, democracy, constitutional freedoms, constitutional rights